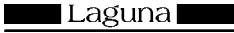

Mari Vje-Šove

LJUBAV, BES I LUDILO

Prevela s francuskog
Radana Lukajić

 Laguna

Naslov originala

Marie Vieux-Chauvet

AMOUR, COLÈRE ET FOLIE

Copyright © 2005 Emina Soleil

Translation Copyright © 2008 za srpsko izdanje, LAGUNA

LJUBAV, BES I LUDILO

SADRŽAJ

I. LJUBAV	11
II. BES	181
Prvi deo	183
Drugi deo	254
Treći deo	280
III. LUDILO	315
Knjiga prva	319
Knjiga druga	381

Za istinu, za istoriju

Ljubav, Bes i Ludilo predstavlja najznačajnije delo Mari Vje-Šove, koje je autorka napisala na Haitiju, pre odlaska u izgnanstvo. Tek što je 1968. objavljena kod Galimara, ova trilogija na sebe navlači bes Fransoa Divalijeja, tiranina koji je u to vreme vladao Haitijem.

Autorkina porodica, već opterećena bolnim iskustvom neosnovanog pogubljenja tri svoja člana, strepi od novih mera odmazde.

Prilikom boravka u Francuskoj Marijin suprug Pjer Šove postaje svestan situacije pošto mu je izvesni haićanski diplomata ukazao na novu pretnju koja se nadnela nad porodicom. Ne časeći ni trenutak, Pjer Šove se vraća u Port-o-Prens, otkupljuje i na licu mesta uništava sve razaslane primerke knjige, dok se sama Mari Vje-Šove dogovara s izdavačem da obustavi distribuciju.

Nekoliko godina kasnije njena deca otkupljuju celokupnu preostalu zalihu knjiga i obazrivo ih šalju u prodaju. Do 2000. godine prodat je i poslednji primerak knjige, a kupovali su je uglavnom pojedinci, te samo dve knjižare, jedna iz Njujorka, druga s Haitija, i nije se mogla naći nigde drugde.

Iznesene pojednosti čine nam se neophodnim i služe kao odgovori na tvrdnje izvesnih duhova u potrazi za uzbudljivom pričom. Autorkina porodica nikada se nije sramila ovih spisa, niti je Mari Vje-Šove bila kakva paćenica ili ogorčena žena – naprosto je sebe doživljavala „sastavnim delom Prirode“. Iskúšenja su samo pojačala njenu potrebu da se bori, radost življenja,

nesebičnost i optimizam koji joj je dao snagu da se izbori sa zataškavanjem svog najboljeg dela.

Mari Vje-Šove može da dirne u srce, ponekad i da nas sablazni, ali da izazove sažaljenje, to nikako! Niti je bila svetica, niti mučenica, već samo žena koja ni za šta na svetu nije mogla da podnese bezočnost, malodušnost i nepravdu.

Mariliz Šarrije
Režin Šarrije
Pjer Šove

I

LJUBAV

Prisustvujem drami, neprimetna poput senke, dok se prizori nižu jedan za drugim. Samo ja vidim šta se dešava, jedino sam ja opasna, a da niko oko mene to i ne sluti. Usedelica! Niti je našla muža, niti zna šta je ljubav, niti je ikada živela u pravom smislu reči. Varaju se. Bilo kako bilo, istiha se naslađujem svojom osvetom. Moje ćutanje je moja osveta. Znam u čiji će se zagrljaj baciti Aneta, ali ni za šta na svetu ne bih svojoj sestri Feliciji otvorila oči. I suviše je u blaženom stanju, i suviše ponosno u svojoj utrobi nosi tromesečni plod. Ako je već bila dovoljno visprena da nađe muža, želim da takva i ostane da bi ga sačuvala. Toliko je sigurna u sebe, toliko veruje svima! Nepodnošljiv mi je njen spokoj, njen smešak dok šije košuljice za svog nerođenog sina, jer, naravno, mora da bude sin! A kuma će mu biti Aneta, mogu da se kladim...

Nalaktila sam se na prozor svoje sobe i posmatram ih: dvadesetdvođodišnja Aneta nudi Žanu Lizu svežinu svoje mladosti, stoječke, usred bela dana. Leđima okrenuti Feliciji, vode ljubav pogledima. U očima im gori želja. Žan Liz se bori, ali je ishod neizbežan.

Trideset i devet mi je godina i još uvek sam devica. Kao i za većinu haićanskih devojaka, to baš i nije neki ćar. Da li je svuda tako? Ima li i drugde na svetu ovakvih mesta, dobrim delom zaglibelih u prastare običaje, gde ljudi ispod oka posmatraju jedni druge? Moj grad! Moja zemlja! Takvim imenima ponosito nazivaju ovo otužno groblje gde malo koga možete da sretnete, izuzev lekara, apotekara, sveštenika, komandanta okruga, opštinskog činovnika, upravnika. Svi su oni odskora imenovani u svoje

službe i svi su tako prepoznatljivo „primorskog“ kova da vam od toga pripadne muka. Prosci su ovde retke ptice, budući da je roditeljima oduvek bio krajnji cilj da sinove šalju u Port-o-Prens ili u inostranstvo, da tamo uče škole. Jedan takav vratio nam se u liku doktora Odjea, koji je studirao u Francuskoj i kod koga još uvek bezuspešno tražim naznake natčoveka...

Rođena sam 1900. godine, u vreme kada je u našoj palanci sve vrvelo od predrasuda. U to vreme postojale su tri grupe ljudi, od kojih se svaka držala po strani od ostale dve, kao da se radilo o neprijateljima: „umetnici“, kojima pripada moja familija, buržujci i običan narod. Krajnje osetljiv položaj u kojem sam se nalazila mučio me je svojom nedorečenošću, pa sam već kao mala počela da patim zbog svoje tamne kože boje mahagonija, koju sam nasledila od nekog dalekog pretka i koja je u uskom krugu belaca i belih mulata u kome su se kretali moji roditelji i suviše bola oči. Ali to je prošlost i neću da se vraćam na ono što je bilo, barem ne zasada...

Prema rečima oca Pola, svoj duh sam zatrovala naukom. Ali cela je istina u tome da mi je pamet bila uspavana i da sam je naprosto probudila. Otuda i pomisao da pišem ovaj dnevnik. Otkrila sam da posedujem neslućen dar. Verujem da mogu da pišem. Verujem da mogu da mislim. Drznula sam se. Osvestila se. Moj cilj je da svoj unutrašnji život svedem na nešto „gledljivo“, baš tako. Kakav uzvišen zadatak! Hoću li uspeti? Lako mi je da govorim o sebi. Samo treba da kažem gomilu laži uveravajući sebe kako pišem istinu. Okušaću se s istinom; samoća me je ispunila gorčinom; nalik sam plodovima koji još nezreli padnu s drveta i ostanu tako da trunu podno stabla a da nikome ne padne na pamet ni da ih takne. Bravo, Aneta! Posle Žistena Rolijea, pesnika koji je umro od tuberkuloze, Bob, Sirijac; posle Boba Žan, naš zajednički zet, a još nisi napunila ni dvadeset tri godine. Varošica X grabi napred. I mi smo zaraženi takozvanom civilizacijom.

Najstarija sam od tri sestre Klamon. Razlika među nama je po celih osam godina. Živimo zajedno u ovoj kući koju smo nasledile od pokojnih roditelja. Meni su, kao i uvek, dodeljeni najmučniji poslovi. „Nemaš nikavog posla“, kao da govore, „pa se lepo pozabavi nečim“, te mi prepuštaju da upravljam kućom i kasom. Istovremeno sam i domaćica i gazdarica, neka vrsta guvernante koja njihovu svakodnevnicu treba da iznese na svojim leđima. Kao naknadu za taj posao daju mi novac za održavanje. Aneta radi. Propala buržujka, sterana u ćorsokak okolnostima, bestidno gazi po kaljuzi bruke i promiskuiteta, pa je sada prodavačica kod Boba Šarivija, Sirijca najgore sorte, vlasnika radnje u glavnoj ulici. Žan Liz, Felicijin muž, lepi Francuz koji je bogzna kakvim čudom dospeo na naše obale, uposlen je kao službenik kod gospodina Longa, direktora američkog preduzeća koje je kod nas otvoreno pre deset godina. Nemam velikih prohteva tako da, zahvaljujući njima, trenutno punim svoju kasicu. Kako starim, sve sam sklonija okorelom tvrdičluku – treba me samo videti kako svakog meseca strpljivo brojim svoju ušteđevinu. „Strašno je“, kaže Aneta, „koliko se Kler zapustila!“

Felicija sleže ramenima.

Otkako se udala, na svetu ne postoji niko drugi osim Žana Liza. Lepi Žan Liz! Pametni Žan Liz! Stranac Žan Liz, oko koga se širi oblak tajne, egzotičnosti, sa svojom zbirkom knjiga i ploča, i koji se podsmeva – vidim to dobro – našem načinu života i zaostalom mentalitetu. Muškarac bez mane, savršeni muž. A Felicija ne zna šta bi od silnog divljenja i ljubavi. Neću joj skidati maglu s očiju. Ne propuštam nijednu priliku da sa svog prozora pratim šta rade, kako se kreću. Tako sam jedne večeri uvrebala Anetu u zagrljaju njenog gazde Sirijca. Kola su bila tek napola uterana u garažu, a ona je sedela na zadnjem sedištu. Sve sam videla i čula iako su pazili da ne probude Feliciju. Nisu ni pomislili na mene – kako bi stara cura kao što sam ja, koja ni najmanje ne mari za ljubavne stvari, mogla i na trenutak da posumnja?

Ta veza je trajala do Felicijine veridbe, koja je za Anetin život predstavljala novi preokret...

Srednjeg rasta, podebela, svetle puti i bezličnoplave kose, Felicija ima pravilne crte lica kao kakva belkinja. Anetina koža, takođe bela, ipak blista nekim zlaćanim sjajem. Kosa joj je crna, bolje rečeno indigocrna, kao i oči. Izuzev razlike u boji kože, ona je ponešto retuširana verzija mene od pre šesnaest godina. Jer ove dve bele mulatkinje moje su sestre. Ja sam iznenađenje koje je mešana krv priredila mojim roditeljima; njima neprijatno, u to nema sumnje, jer sam zbog njih podosta propatila... Vremena su se promenila i s godinama sam naučila da cenim ono što mi je sudbina dodelila. Srećom, istorija se menja, a i moda...

Žan Liz posmatra Anetu. Bori se. A opet, dobro zna da će na kraju pokleknuti. Kad ona baci oko na nekog muškarca, ne odustaje tek tako. To sam iskusila na sopstvenoj koži. A ovaj muškarac je najprivlačniji od svih koje sam ikada srela. Kakvim koracima grabi po dvorištu! Pa kako se samo penje uz stepenice! Tako veseo, mladički glas, blago prigušen, tek toliko da malo ublaži sreću koju kod drugih budi! Besprekoran govor! A tek pogled! Miluje njime sve oko sebe a da toga nije ni svestan. Čak i mene...

„Kako si, Kler?“

Prolazi pored mene i penje se u svoj stan, u njihov stan. Ali Feliciju više ne želi, to znam. Aneta mu je u mislima. Uostalom, Feliciji ni trudnoća ne ide naruku. Nije dorasla borbi. Dok njen osmeh biva sve poverljiviji, sve sladunjaviji, Anetini pogledi postaju sve veća napast, sve veća muka. Kada će doći do raspleta? Vrebam iz prikrajka. Skrivena iza kulisa, za njih i ne postojim. A ipak sam ja režiser drame. Guram ih na scenu i, mada ništa ne navodi na pomisao da sam upletena u priču, vešto se poigravam njima. Recimo, kao onda kad sam nagovarala Feliciju da se ispruži u ležaljci na balkonu, znajući da će dole, u trpezariji, Aneta i Žan Liz ostati sami...

Naizgled ravnodušna, zatvaram vrata i čekam. Ne progovarajući ni reči, proždiru se očima, dok im srca besne, a razum se muti. Još nije trenutak. Aneta ne može da zaboravi da joj je Žan Liz zet, niti on može da zaboravi da mu je ona svastika.

Već neko vreme grizemo se kao psi, izmoždjeni strahom, letom, suncem, oskudicom i tako redom. Glavni krivci za takvo stanje jesu razulareni cikloni koje je Bog poslao da nas kazni za naše opačine i slabosti, kako to kaže otac Pol.

Sezona leta je u punom jeku. Nesnošljivo sunce plazi nam jezik – debeo, divovski jezik, prepun isparenja, palaca nam po koži i preseca dah. Gorimo na licu mesta. Znojimo se bez prestanka. Kiše nema, tako da kafa, jedina blagodet ovog mesta, ne prestaje da se suši. Slutim da je već došao trenutak da Eženi Diklan, prijateljica oca Pola, upriliči procesiju ne bi li prizvala oblake.

„Kiša je blagoslov s neba“, tvrdi otac Pol iza svoje predikao-nice, što zvuči i suviše haićanski.

Znači da smo prokleti! Nisu nas mimoišli ni cikloni, ni zemljotresi, ni suša. Sve vrvi od prosjaka. Pošto su se spasli od poslednje pošasti, onemoćali i polugoli, ne prestaju da saleću ograde kuća. Svi se prave da ih ne primećuju. Zar beda nije oduvek postojala? U poslednjih deset godina nje je sve više, tako da je do danas već poprimila bezizrazno lice svakodnevice. Oduvek je bilo onih koji su jeli do sitosti i onih koji su u krevet legali praznog stomaka. Moj otac, veliki ratar i špekulant, vlasnik nad dve stotine šezdeset hektara zemlje zasađene kafom, optuživao je bedne za lenjost.

„Imaš li ti neki zanat?“, pitao bi kakvog prosjaka ispružene ruke, i zatim bi sam i odgovarao: „Prosjački!“

„Gde će ti duša!“, dovikivao bi mu tada čika Matiren. „Gde će ti duša!“

Ah! Čestiti čika Matiren! Naučili su nas da ga se plašimo kao samog đavola! Ne mari što je već dvadeset godina mrtav, jer svaki put kad prođem pored njegovih vrata, vidim ga gde stoji u svom pohabanom ogrtaču i pljuje mom ocu u lice...

Beda, društvena nepravda, sve nepravde sveta kojima broja nema, nestaće tek kad više ni ljudi ne bude bilo. Jedva da jednoj patnji dođe kraj, a već ih je na hiljade novih. Uzaludan trud. Osim toga, postoji glad tela i glad duše; glad uma i glad čula. Svaka patnja ostaje patnja. Da bi se od njih zaštitio, čovek je u sebi odnegovao zlobu. Kojim je samo čudom ovaj ubogi narod mogao tako dugo da ostane dobar, krotak, gostoljubiv i veseo uprkos sirotinji, uprkos socijalnoj nepravdi i predrasudama, uprkos tolikim građanskim ratovima? Još od proglašenja nezavisnosti ne prestajemo da skačemo jedni drugima za vratove. A narod je pustio kandže, koje su sad oštrije nego ikad. Među nama se rodila mržnja. A ona je iznedrila krvnike. Ovi muče pre nego što zakolju – nasleđe kolonijalizma kojeg se grčevito držimo, kao i francuskog jezika. Prvom veštinom smo ovladali savršeno, dok smo u drugoj još uvek osrednji. Često začujem jauke zatvorenika jer je zatvor nedaleko od kuće. S mog prozora može lepo da se vidi. Zbog sivkaste boje njegovih zidova čitav krajolik poprima neveselo izgled. Policija budno prati svako naše delo, svaki pokret. Njen komandant je Kaledi, svirepi crnac koji nas drži u strahu već osam godina. Raspolože pravom života i smrti nad svima nama i njime se nemilice služi.

Dva dana po svom dolasku pretresao je gotovo sve kuće u gradu. Oduzeo je svako oružje koje se moglo naći, pa čak i lovačku pušku doktora Odjea. U pratnji nekoliko žandara koji su nas držali na nišanu, ispreturao je sve ormane i fioke, usana stisnutih u grimasu mržnje. Koliko li je ljudi već poubijao? Koliko njih je nestalo bez traga i glasa? Koliko je žrtava skončalo pod užasnim okolnostima? Zlobom smo zaraženi: klećanje na zrnima soli, teranje osuđenika da broje udarce od kojih im se cepa koža, dok su vreli krompiri najblaža kazna koju neki od nas još uvek

primenjuju nad sitnom služinčadi, istinskim robljem koje im je glad predala u ruke i na kojima sladostrasno iskaljuju svoju zlovolju i bes. Kad začujem njihove krike, kao i krike zatvorenika, sva krv u meni uzavri, a glas pobune potmulo zagrmi. Već sam osetila tu mržnju prema svom ocu kada bi za kakvu sitnicu bičevao sinove seljaka.

I pored ruševina, i pored bede, naš gradić je ipak lep. Shvatim to s vremena na vreme, u trenucima iznenadne svesnosti koja budi osećajnost. Svaki užitek se gubi pred licem navike. Često mi se desi da prođem pored mora i planina koji se vide na obzorju, a da ih čestito i ne primetim. Planine, sasvim izrovane erozijom, neverovatno su lepe. Osušene grane žbunova kafe u daljini poprimaju umirujuće pastelne tonove, pa obala izgleda kao opervažena penastom čipkom. Iz dubine vode izbija miris morskih algi. Lagane barke privezane su konopcima za klinove koji vire iz zemlje. Njihova jedra se belasaju na površini mora, u koje se slivaju boje neba. Jednom sedmično odjekuje sirena američkog broda, jedinog što trenutno plovi k našim lukama. Vraća se natovaren ribom, kafom i skupocenim drvetom. Naša kuća u kolonijalnom stilu, koja je nakon poslednje oluje ostala bez čitave strane krova, izgrađena je pre šezdesetak godina. S jedne strane se naslanja na kuću Dore Subiran, a s druge na kuću Žane Bavijer, dve prijateljice iz detinjstva koje iz različitih, opravdanih razloga više ne posećujemo. Ostale vremešne nastambe, ni za dlaku različite od naše, nanizane s obe strane glavne ulice, uveliko odudaraju od moderne vile novog upravnika gospodina Tridora, uticajne ličnosti pred kojom puzimo, a kako smo ponos izgubili, trenutno puzimo pred svakojakima. Mnogima su se leđa iskrivila od silnog klanjanja. Gospodin Tridor pravi prijeme, gde su pozvani svi nekadašnji mulatski buržuji i aristokrate. A upravo ovi poslednji, pošto su iz ormana izvukli svoje „kožuhe“ i svilene haljine, psujući prihvataju poziv. Jer, „ko s

vukovima druguje, mora i da zavija“. A kako je vreme u kome živimo sve okrenulo tumbe, tek se učimo da prihvatimo promene. Neke od nas i dalje treba vući za uši, ali Aneta, bonvivan u duši i verna duhu svog vremena, uzela je na sebe obavezu da istupa u naše ime, te ne propušta nijedan poziv.

Glavna ulica, kamenjem popločana i gotovo sasvim izrovana od poslednjih ciklona, izbrazdana je zelenkastim slivnicima, po kojima se gnezde komarci. Opštinski službenik, dežmekasti grif* koji luduje za ženama i alkoholom, ima pametnijeg posla nego da se bakće čistoćom ulica. Vreme provodi u bakalnici na uglu ulice, čija je gazdarica gospođa Potiron, pozamašna grimela,** kod koje možete da kupite kleren*** s lišćem afrodisijajskih svojstava. Drhteći od groznice, kraj slivnika čuče prosjaci, dlanovima hvataju smrdljivu vodu i prinose je ustima. Po malim ulicama, u gotovo sasvim rasklimatanim kućercima koji se jedva drže na opako razvaljenim temeljima, žive porodice upalih obraza i zlosrećnih lica. Tu živi i nekolicina pesnika, skrivena od policije, veoma podozrive prema takozvanim „intelektualcima“. Podozrenje bezrazložno, budući da smo svi postali pitomi kao jaganjci, dok glave uvlačimo u oklop brže od kornjača; već je mnogo vremena prošlo otkako su naši neprekidni građanski ratovi postali deo istorije, epske legende koje mladi čitaju uz smešak.

Usred takve bede upravnik u svojoj „vili“ živi kao bubreg u loju. Ne zarađuje mnogo, ali je bogat.

„Kazna je to od boga“, uzdiše on pred ispruženim rukama prosjaka.

„Bog nije zadovoljan vama“, priskače i otac Pol sa svoje predikaonice. „Odajete se praznoverju, bavite se vuduom. Bog vas je kaznio.“

* Franc.: *griffe* – mešanac tamne kože.

** Franc.: *grimelle* – mešanka svetle kože i kovrdžave kose.

*** Franc.: *clairin* – alkohol od šećerne trske.

Već trideset godina živi u ovoj zemlji i vodi bitku s tom religijom, a još uvek nije shvatio, niti će shvatiti, da nikada, niko i ništa neće uspeti da je iskoreni. Da bi čovek okrenuo leđa veri, da se ne bi više uzdavao u zaštitu bogova, treba jednom zasvagda da raskrsti sa svime, da strese jaram svakog obožavanja i uzda se jedino u sopstvene snage. Bar sam ja tako postupila. Ali kako sprečiti ovaj neuki narod da se hvata za svaku slamku spasa, kad su i sami njegovi predstavnici, kada je moj sopstveni otac, taj mulat-Parižanin, propisno opsluživao svoje loae!*

Svoju sobu sam dvaput zaključala, a ključ nosim sa sobom. U nju nikoga ne puštam, čak ni sestre. Pa i pored toga, kao meru opreza, pod krevet sam sakrila ljubavne romane koje naprosto gutam, kao i pornografske razglednice, koje sam jedne večeri na uglu puste ulice kupila od mladića sumnjivog izgleda, s naočarima, netom pristiglog u Port-o-Prens, ali koji je, srećom, iščileo bez traga i glasa.

Čistota ne postoji, a potrebe tela su nešto normalno. Može li čovek da živi bez hrane i pića? Uvijam se po krevetu razdirana željom koju ništa ne može da utoli. Zatvaram prozor sobe, proveravam da li su vrata dobro zabravljena i skidam odeću. Naga, stajem pred ogledalo i vidim da sam još lepa. Ali mi je lice već uvelo. Imam kesice ispod očiju i izborano čelo. Ugaslo lice stare devojke koja vapi za ljubavlju. Mrzim Feliciju zato što je dovela tog čoveka u kuću. Moje iskušenje. Moje strašno i slatko iskušenje! Kada izađu iz sobe, popeću se gore da dodirujem i mirišem čaršave na kojima su vodili ljubav, da izgladnelo udišem taj miris morskih algi i muškog znoja, što je morao da bude miris sperme, izmešan s otužnim mirisom Felicijinog parfema.

Aneta je prestala da se vraća kući s Bobom Šarivijem. Bila kiša ili vetar, vraća se kući pešice. Dobro znana taktika smišljena

* Frnac.: *loas* – vudu božanstva.

da bi ganula Žana Liza. Odobravam je. Želim da Aneta pripadne Žanu Lizu. Želim da zauzme Felicijino mesto u njegovom životu. Prema Feliciji osećam odbojnost. Suviše je bela, suviše plavokosa, suviše mlaka i odmerena. Ah! Da mi je Anetina mladost! Ovakva kakva sam sada, ne smem ni da pomislim. Dovoljan je samo jedan pogled na ovo prerano ostarelo lice pa da istog časa ustuknem. Kakva šteta! A svemu je kriva nezadovoljenost, koju neću sebi da priznam. Zašto je Žan Liz izabrao Feliciju?

Sećam se dana kada je stigao u naš kraj, jednog jutra prošle godine, negde u ovo doba. Iznajmljeni automobil, umazan blatom i prašinom, za čijim volanom je sedeo crnac, slučajno se zaustavio pred našom kućom. U isti mah podigoše se sve žaluzine, a iza požutelih i prašnjavih zavesa od čipke radoznali pogledi odmeriše pridošlice. Bila sam zabavljena metenjem verande. Otvorio je vrata auta i krenuo prema meni. Možda je pomislio da sam služavka? Ovlaš me je pozdravio i upitao gde se nalazi preduzeće gospodina Longa, Amerikanca, direktora *Eksport-korporacije*; pokazala sam mu rukom. Kasnije, kada je došao s doktorom Odjeom, koji nam je objasnio da je gospodin Liz došao čak ovamo samo da bi sarađivao s *Eksport-korporacijom*, Aneta je pokušala da ga zavede na sve moguće načine. Mene jedva da je i primetio. Jedino kad nas je doktor Odje predstavio kao „gospođice Klemon“, zapazih da me začuđeno gleda. Na trenutak, u meni se probudiše stari kompleksi za koje sam verovala da su otišli u nepovrat. Činilo se da se zabavlja, prelećući po dnevnoj sobi pogledom koji se, tek što je kliznuo preko Anete, zaustavio na Feliciji. Posmatrala ga je napola uplašeno, napola zadivljeno, poluotvorenih usta. Mislim da sam ga zavolela već prvog minuta. Na nesreću, suviše sam se dugo trudila da zavarim druge kad je reč o meni samoj, te sam, naizgled hladna, nastavila da buktim poput zapaljene baklje. Ovako kruta kakva jesam, uštogljena, podozriva poput kakvog žandara, rasterala bih i one najupornije. Čak i ranije, pred Francom Kamizom i Žistenom Rolijeom, dva prihvatljiva prosca, nisam umela da

izrazim osećanja. Istina, u to vreme sam se sramila svoje tamne kože, kojom su se naši poznanici tobože oduševljavali.

„Uopšte ne liči na sestre!“, „Na koga li je nalik?“, da bi zatim nastavili tiho, za sebe: „Gde baš te gene da povuče!“

Da zlo bude veće, verovala sam du su seksualni odnosi, milovanja, pa čak i poljupci, nešto sramotno, te da je samo Crkva bila u stanju da nas razreši greha svetom tajnom venčanja. Pošto su me odgojili ograničeni primitivci koji su mi sve vreme ponavljali da je ljubav greh, skvrčena u kući, u ovoj palanci iz koje sam samo dvaput otišla u Port-o-Prens, i to u pratnji roditelja, živela sam u okruženju ljudi od kojih većina nije bila ništa prosvetljenija od mojih vaspitača. Glupavo se stideći same sebe, naučila sam da potiskujem nagone. Svaka moguća bliskost s muškarcima koji nisu pripadali „najvišem sloju“ za moje roditelje predstavljala je sramotu. Bila sam do te mere pod uticajem njihovih skućenih pogleda da se za mene svet završavao s posetiocima koji su nam dolazili u kuću. Majka je izbegavala da pozdravlja žene osumnjičene za preljubu, dok su za mog oca sve one bile rospije. A bio je ženskaroš, i na rečima i na delu. Da bih ostala poslušna kćerka, valjalo mi je da živim kao kaluđerica, i da tako izbegnem ogovaranja, koja su u njihovim očima teretila isto koliko i sama krivica.

Pomalo kasno sam shvatila da ljubavni čin nije ni manje ni više nego puka potreba tela, kao i sve ostale. Isto tako kasno postala sam svesna koliko su nesuvisle sve te društvene podele zasnovane na bogatstvu i boji kože. Odlično sam ovladala veštinom prepoznavanja skorojevića i licemera, sluteći da se iza tih tobožnjih svetaca kriju vrsni stručnjaci, kojima ni najsitnije pojedinosti u pogledu telesnog opštenja nisu bili tajna. Zabavno mi je da neki par zamišljam na delu. Vidim ga pred očima, čas grdoban ili ljubak, čas smešan ili nežno uzbudljiv.

Hlad drveća stvara oazu svežine ispod mog prozora. Vidim Žana Liza i Anetu gde se vraćaju. Sada je on dovozi kući. A Felicija ga dočekuje raširenih ruku. Priča kako je danas povratila pet puta dok je muž rasejano ljubi. Felicija ne može da podnese miris hrane, pa ja služim Žana Liza. Jede polako, pogleda uprtog u tanjir. Aneta se smeje jer zamalo što nije prevrnula čašu. Osmeh joj zvoni poput kristalnih praporčića, a oči, kao krila leptira, blistaju koliko i zubi. Žan Liz je na mukama. Izvinjava se i diže od stola. Ona ga zove, traži cigaretu. Kako samo izgovara njegovo ime! Zvuči kao pesma. Razvlači jedan jedini slog, koji ostaje negde u grlu. Gleda ga u oči paleći cigaretu njegovim upaljačem.

„Hvala, Žane.“

„Nema na čemu.“

Iako deluje učtivo, njegov glas ipak ima prizvuk nekontrolisane zlovolje.

„Ljut si!“

„Ja?!“

„Imaš problema?“

„Ni najmanje!“

Penje se u dnevnu sobu, stavlja ploču i pleše, sama. Iglu škripi.

„Molim te, nemoj da mi pokvariš gramofon“, preklinje Žan Liz.

Posmatra je ne mareći za moje prisustvo.

Svi su se skupili na ulici, špekulanti, prodavci, ratari, poslovođe, trgovci na veliko i na malo, hvataju se za kragne i reklo bi se da će se rastrgnuti. Buka je zaglušujuća. Optužuju jedni druge. Svako krivi onog drugog za svoju propast ili svoju bedu. Nesmotrene budale! Zaboravljaju da su se komandant i njegovi ljudi pritajili u prostorijama kružoka. Izrešetaće ih ni okom ne trepnuvši, uz jedino objašnjenje da su krivi za prevratničke rad-

nje. Žan Liz je pored mene, na vratima trpezarije koja direktno gleda na verandu. Posmatramo prizor.

„Šta im je?“, pita me.

„Tuku se.“

„Uvek isto. A zlo je što niko ne shvata odakle vetar duva.“

Podrugljivo se smeje, gotovo bez glasa.

U jednoj bakalnici tasovi vage, koja je nekad služila za merenje kafe, ljuljaju se poput šepavca. Gomile praznih vreća, iz kojih se iskotrlja još pokoje zrno kafe, leže na podu. Prosjaci trče prema nama ispruženih ruku. Žan Liz se izmiče, u znak gađenja:

„Užas!“, reče.

I zaista, zaudaraju.

Jedan žandar rastavlja besne pse, a najtvrdoglavije mlati batinom. Neki prosjak, sav u ritama, lica izobličienog od gladi, posmatra nas iskosa.

„Samo im još pendrek treba“, škrguće Žan Liz.

Već se naučio oprezu.

Prosjak tek što je podigao ruku da se počese po glavi, kad se odnekud pojavi puška s privezom na kundaku.

Oružje pripada jednom od uhoda komandanta Kaledija, koji važi za sadistu. Obožava da šiba žene, pa s vremena na vreme uhapsi pokoju, tek tako, da ga mine želja.

Svojim očima sam videla kako iz zatvora izlazi Dora Subiran, prijateljica iz detinjstva i susedka, ona s desne strane, optužena za pobunu. Reč je o krajnje bezopasnoj bogomoljki, ali koja – smišljeno ili ne – ne prestaje da ponavlja da se klanja jedino Bogu. A Kaledi voli da ga se plaše i pokazuju znake straha. Naročito ako je taj neko Dora Subiran, naslednica i kćerka pokojnog Sezara Subirana, bivšeg direktora gimnazije koji je diplomu stekao u Parizu, nekadašnjeg poslanika i ambasadora svih prethodnih vlada. Dora Subiran obraća mu se s visine. Ne želi da shvati istorijska kretanja, nagle zaokrete. Jedne večeri lično je došao po nju. Pošla je za njim prebirući svoje brojanice duž čitave glavne ulice,

a ljudi su ih posmatrali šćućureni iza poluzatvorenih žaluzina. Izašla je posle dva dana, unezverena, neprepoznatljiva, dok su joj iza leđa podvikivali prosjaci, glasno se smejući načinu na koji je hodala, raskoračena poput bogalja. Noću čujemo njene jecaje. Niko se ne usuđuje da joj pritekne u pomoć. Ona je sumnjivo lice, jedna od onih koje je žigosao Kaledi, duša policije, odabran upravo s ciljem da dovede u red stanovnike ovog gradića, već dobro znanog po svojoj gordosti i predrasudama.

Za tri dana mi je rođendan. Hoće da ga proslave. Nije mi do toga. Ne dopada mi se da budem slavljenica. Ipak ću napraviti tortu, da ne kažu da sam prava škrtica...„S čokoladom“, izvoljeva Aneta trljajući se po stomaku, „onu što samo ti znaš onako dobro da umesiš!“ U redu, ali gde da nađem čokoladu? E pa, izgleda da će morati da se zadovolji s onim što ima. Tako je puna života! Mora da u očima Žana Liza predstavlja iskušenje u pravom smislu reči. Guta je očima, i protiv svoje volje. I pri najmanjem pokretu njene dugačke noge po vazduhu iscrtavaju očaravajuće arabske. Reklo bi se da je Žan Liz skoro skupio hrabrost, rešenost. Felicija već dva dana nije izašla iz sobe. Biće da se osećaju bliži jedno drugom, slobodniji. Hoće li Aneta najzad slomiti otpor Žana Liza? Često primetim kako je netremice gleda, od čega se sva naježim. Može biti da uživam više u onome što joj daje nego ona sama. Ja sam ta koja prima, a ne ona. Kojim čudom?

„Gospodin Long mi je poklonio dve flaše viskija“, reče Žan Liz. „Pozvaću ga na proslavu.“

„Dobro“, saglasila se Felicija.

„A komandant?“, upita Aneta.

„Ne“, odlučno se usprotivih.

„Oh! Znaš“, izusti hladno, „vremena naših dragih roditelja su prošla. Predrasude više nisu u modi.“

„Nije reč o predrasudama“, odgovorih.

„Trebalo bi da ga pozovemo s vremena na vreme“, ubaci razborita Felicija. „Zašto da mu se zameramo!“

„Svi ga pozivaju“, bila je uporna Aneta, „čak i gospođa Kamiz; ako nas uzme na zub, šta će se desiti?“

„Imaš li nešto lično protiv njega, Kler?“, upita me Felicija. „Naravno, ono što se Dori desilo zaista je nesnošljivo, ali ona je uvek bila na svoju ruku...“

„Nije on loš čovek, veruj mi“, nastavi Aneta. „Naređeno mu je, morao je tako da postupi. Osim toga, naočit je vojnik. Pleše izvanredno, a kako samo voli da žene obasipa poklonima! Nedavno je iz Port-o-Prensa doneo prekrasnu ogrlicu Korini Laplanš.“

„Od jedne Korine Laplanš može se očekivati da od njega prima poklone“, uzvratila Felicija, „što ne važi i za tebe.“

„Zašto?“

„Zato što se ti zoveš Aneta Klamon.“

„Koješta!“, uzviknu Aneta. „Korina Laplanš je obrazovanja od nas sve tri Klamonove zajedno. Samo što njeni roditelji ne pripadaju, kako vi to lepo kažete, našem finom društvu, i to je sve. A opet, njena mati Elina Žan-Fransoa išla je u razred s Kler... Zar nije tako, Kler?“

„Jeste“, odgovorih.

„Nema potrebe da te pitam zašto se niste družile“, nastavi, „ali što se mene lično tiče, desi mi se da nekoga upoznam i naprosto zavolim, i ne pomišljajući na etikaciju. Ono što mi je važno jeste da takve osobe poseduju osobine koje ja nemam, i zbog kojih im se divim.“

Govori umesto mene. Jesam li joj ja stavila te reči u usta?

„Lepo razmišljaš, Aneta“, podrža je Žan Liz, gledajući je sa zanimanjem, „i nisi tako praznoglava kao što bi htela da izgledaš. Samo, trebalo bi da više čitaš, zbog sebe same...“

„Ali tek su mi dvadeset i dve godine! Ceo život je preda mnom. I ne vidim ništa loše u tome da malo ispipavam teren pre nego što uvidim šta zaista želim.“

„Teren možeš da ispituješ i učeći, veruj mi“, odgovori joj Žan Liz. „Na kraju krajeva, ovo je Klerin rođendan, ne vaš, pa neka sama izabere svoje zvanice.“

„Što znači da niko neće doći“, zaključila Aneta ucveljeno.

„Bićemo mi“, odgovorila mirno.

„A gospodin Long?“, upitala Aneta.

„I gospodin Long.“

Žan Liz me sustiže na vratima sobe.

„Mrziš ga, zar ne?“

„Koga?“

„Komandanta.“

„Ne volim ljude koje ne poznajem.“

„A mene voliš zato što me poznaješ? Voliš li me, Kler?“

„Naravno da te volim. Zar mi nisi zet?“

„To nije dovoljan razlog.“

Smeje se rukom se oslanjajući na zid.

„Jedan savet: ne pokazuj celom svetu koliko ne voliš Kalediju“, nastavi on, „skupo će te koštati. Iako sam odskora ovde, štošta mi je jasno. Usred XX veka vaš gradić prolazi kroz ono što se u Francuskoj dešavalo za vreme Luja XVI. Čovek bi se tome još mogao smejati da nije opasno po život. Samo se pravi da ništa ne primećuješ i pogodi glavu pred komandantom i njegovom pasminom. Ne pokazuj koliko su ti mrski, kao što je učinila Dora Subiran. Besmisleno je, a vodi jedino nesreći...“

Samo sam uletela u sobu. Kakvom me to smatra? Mene, koja se tresem od straha i na najmanji šum, koja se do te mere sklajnjam pred osumnjičenima da ni kod Dore ne smem da odem. Mene, koja se ne usuđujem ni pogled da dignem na te naoružane ljude, a eto njega gde pomišlja da sam u stanju da prkosim tom dželatcu. Ah! Luda! Kukavica sam i toga sam svesna. Svuda po koži nosim belege svog ušuškano malograđanskog vaspitanja. Da li je do te mere slep? Da moju mržnju zbog ljubavi, moju pobunu zbog ljubavi shvati sasvim drugačije, tako nešto mu nikada neću oprostiti!

* * *

Videla sam Doru dok je prolazila. Još uvek se vuče na svojim raskrećenim nogama, poput kakve kljaste životinje. Šta su joj uradili? Kakvom su je strašnom mučenju podvrgli kada već mesec dana ne uspeva da hoda normalno? Doktor Odje je leči, ali ni reč ne progovara. Nedavno sam ga opazila dok je izlazio iz njene kuće, oborene glave, namršten.

„A naša susedka?“, upitala ga Žan Liz.

Samo ga je pogledao stegnutih usana.

Već je dovoljno hrabar što leči jednu mučenicu, to mora da mu se prizna. A ipak, strahovlada mu je skresala krila. Čovek kakav je bio za života mog oca, političar i veliki zagovornik slobode i ljudskih prava, u njemu je umro. Čak se smeši Kalediju dok se s njim rukuje. Star je i život ga je naučio. Smeši se i upravniku. Smeši se i opštinskom činovniku. Uprkos mržnji prema našim nekadašnjim okupatorima, smeši se i gospodinu Longu. Jer se gospodin Long, koji sve što raste i živi u ovoj sredini kupuje budzašto, vrlo vešto sklonio pod krila vlasti da bi nam lakše sisao krv. A glupavi crnci su polaskani koristoljubivim prijateljstvom ovog belca. Kuća mu je zaštićena žičanom ogradom, pije pročišćenu vodu, jede dezinfikovanu hranu. Čuva se koliko je moguće od mikroba i komaraca. Barska groznica i trbušni tifus neće mu doći glave. Budući da vlasti imaju samo jedan cilj – obogatiti se na bilo koji način, uniziti one koji njih unižavaju, te zgaziti ohole buržuje – gospodin Long se i te kako koristi tim ciljem, podržava ga i tapše rukama uzvikujući: *Marvellous! Go ahead! God save Haiti!**

Danas je nedelja. Obukla sam belu haljinu dugačkih rukava, stavila crni šešir i otišla na službu. Očiju uprtih u molitvenik i s brojanicama u ruci, pratila sam obred ali u njemu nisam

* Engl.: Prekrasno! Samo napred! Bog neka sačuva Haiti! (Prim. prev.)

učestvovala. Bila sam odsutna duhom. Gde li su, šta rade, pitala sam se. Žan Liz i Aneta još su spavali kada sam izašla. Vidim ih kako doručuju zajedno, čujem Anetin smeh, zamišljam kako je Žan Liz gleda. Klečeći, dok je sveštenik prinosio hostiju, bezuspešno sam pokušavala da oteram te misli. Dobro sam znala da je moja pobožnost već odavno puka laž. Veru sam izgubila pred prizorom gomile dečjih leševa, nakon poslednjeg ciklona. A mnogi među najstarijima i najpokvarenijima bili su pošteđeni. Zašto? To je bilo prvo pitanje bez odgovora, koje mi je pomoglo da hrabro pogledam istini u oči. „Među svim ovim ženama što kleče i čekaju da prime sveto telo i svetu krv Gospoda, koliko li ih je samo koje svom bližnjem nikad nisu priskočile u pomoć?“, pitala sam se tog jutra. Svi ti ljudi oko mene behu veliki grešnici, zelenaši, sadistički, pokvareni izrabljivači. Poznajem ih od malih nogu. Nijedan nije mogao da se okuje u zlato. Nijedan nije poštedeo Žanu Bavijer i Anjes Grandipre, koja je njihovom greškom umrla od tuberkuloze, nijednom od njih nije promaklo da osude jedinog pravednika koji je živeo među nama, onog starog crnca zvanog čika Matiren, pred kojim je drhtao čak i moj otac.

A u crkvi su svi tako ličili na anđele! Šta li su u sebi pomišljali dok su mrmorili svoje molitve? Jesu li se vežbali kako da prevare i samog Boga, tog i suviše trpeljivog Boga, koji je pod svoje skute primao sve te šugave ovce?

Mora da je bilo oko sedam sati uveče.

Stajala sam na odmorištu i zakoračila da siđem kada sam, podižući glavu, uhvatila Anetu i Žana Liza kako razmenjuju poglede. Aneta ga je prva uhvatila za ruku i, takođe prva, gurnula u sobu. Pretvarala sam se da silazim, ali sam se odmah popela i prislonila uvo na vrata, a zatim i provirila kroz ključaonicu: još su bili obučeni, a Žan Liz, s rukama koje su počivale na njenim ramenima, kao da se borio s iskušenjem. Bacio ju je na krevet. Suknja joj se zavrnu, a on se ljubopitljivo zagleda u nju, u isti

mah besno i s divljenjem. Ona zaječa i privuče ga sebi, divljački, očiju zatvorenih, s noktima zarivenim u njegova leđa.

Naglo sam se podigla, obuzeta nekakvom sramežljivošću i jedan trenutak tako stajala iza vrata, dok mi je srce tuklo a obrazi se žarili. A zatim, uzdrmana navalom osećanja koja se uskomešaše u meni i od kojih mi se zavrte u glavi, otrčah u svoju sobu i potrbuške se bacih na krevet. Ostala sam u tom položaju sve dok me Felicija nije zovnula. Brzo se umih i izađoh pred nju. Zatražila je supu i upitala gde joj je muž.

„U dnevnoj sobi“, odgovorih smireno.

„Šta radi?“

„Čita.“

„Kaži mu da hoću da ga poljubim. Uvek se plaši da će me probuditi.“

Kako bih dobila na vremenu, predložih joj da se dotera.

Kada sam nekoliko minuta kasnije izašla iz njene sobe, Žan Liz je zaista sedeo u salonu i čitao. Da li je, opreza radi, hteo da se pribere? Ustade i izabra ploču, istu kao i uvek. Ali uznemiren kakav je bio, prevari se, te drugi stav Betovenovog 5. koncerta prostruji prostorijom, isprva pulsirajući nenapadno i melodično, da bi se zatim naglo vinuo, posle jednog krajnje silovitog akorda.

Pogleda me beskrajno nežno.

„I ti voliš ovaj koncert? Svaki put kada ga pustim, eto tebe. I prvi stav je isto toliko lep, ali sam se prevario. Ah! Nikada ne bih mogao da živim bez muzike... Čini mi se da sam celog života sa sobom nosio gramofon. Nisam imao ni dvadeset godina kada sam, odričući se svega, kupio svoj prvi gramofon. Tek što sam bio ostao bez roditelja i snalazio se kako sam znao i umeo...“

U tom trenutku se pojavi Aneta. Gutala sam je očima ne bih li joj na licu otkrila tragove pobede i time se naslađivala. Drhtavim rukama zapalila je cigaretu i iskosa pogledala Žana Liza, ali u njenom pogledu nije bilo ni nagoveštaja one nežne zahvalnosti koju sam očekivala da ću zapaziti. Neprijateljski joj

se zagledao u lice. Njihovo ponašanje me je koliko iznenadilo, toliko i razočaralo. Prihvatila sam da tu ljubav proživljam kroz Anetu jedino pod uslovom da ona odnese pobjedu. Valjalo joj je da, uz krajnje napore, prevaziđe sopstvene snage. Da li je nečim oskvrnula taj u mojim očima toliko važan čin? Šta je rekla, šta učinila? Šta se to desilo između njih? Nije moguće da od njihovih zagrljaja nije preostalo ništa? Tako nešto dovelo bi me do očaja.

Gospodin Long je jedan podbuli, zadržli debeljko. Usled vrućine i sunca – jer danas, na moj rođendan, doslovno se kuvamo – liči na ošurenog jastoga. Žan Liz nudi gazdi da sedne i časti ga viskijem.

Torta je na stolu. U nju je zabodeno osamnaest svećica. Anetina zamisao, čija bi bila. Ljube me, daju poklone i u horu pevaju *Happy birthday to you*. Od Žana Liza sam dobila neseker s priporom za šivenje, od Anete kutiju s maramicama, a od Felicije zlatni broš.

„Orden za tebe“, reče mi kaćeci mi broš na kragnu.

„Hajde, smešak.“

Žan Liz me drži za bradu i gleda u oči. Plašim se da ne začuje kako mi srce tuče. Toliko je visok da mu jedva sežem do ramena. Volela bih da se jednostavno sagne, uzme me na ruke i odnese negde daleko, daleko. Neizlečiva sam sentimentalka, kakve su u dubini duše sve stare devojke!

Častimo tortom i Ogistinu, služavku. Kuća je u znaku slavlja.

„Stavi neku ploču, Žane“, predlaže Aneta. „Ti urlici mi kvare užitak.“

Dopiru iz zatvora, ujednačeni, bespolni, užasni.

„Kaledi se zabavlja“, uzvikuje gospodin Long grohotom se smejući, od čega mu se tresu debeli obrazi. (Naglasak s kojim govori daje neku detinju notu njegovoj okrutnoj primedbi.)

„Neobičan način da se čovek zabavi, zar ne mislite?“, upita ga Žan Liz čudno, neprijateljski se smeškajući.

„Oh! Znae, ja lično mogu da razumem da ljudi nalaze zadovoljstvo u različitim stvarima. Osim toga, u sredini kakva je ova, onaj koji bi pokušao nešto da menja bio bi više nego lud.“

Pružna čašu, a Žan Liz je ponovo puni, do samog ruba.

Aneta leprša oko njih. Troši se čak i na ovu grdobu od Amerikanca. To već počinje da liči na nimfomaniju.

„Kao što sam vam onomad rekao, gospodine Lize“, nastavlja gospodin Long, „prinosi kafe su toliko slabi u poslednje tri godine da ćemo morati da se bacimo na drvo. Očekujem odgovor od našeg preduzeća. Ukoliko ne počnemo špediciju drveta, moraćemo da zatvorimo našu trgovačku kuću. Na planinama, pa čak i po gradu, može da se nađe odlično drvo, što sve skupa predstavlja izvanredne zalihe. Ovaj kutak je čaroban: more, planine, drveće! Baš je prava šteta što je toliko siromašan i tako zle sreće.“

„Šta će se desiti s malim seljačkim plantažama ako se pristane na seču drveća?“, primećuje Žan Liz. „Sva zemlja će biti drenirana kada počne sezona kiša.“

„Ah! To je, dragi prijatelju, njihova stvar. Ili će pristati na prodaju drveta, ili se kupimo odavde. Ne tražimo njihovo drvo na poklon, ne...“

Ne mogu pažljivo da pratim njihov razgovor. Pažnju mi zaukupljaju krici. Naprežem uši. Treba da čujem i najmanji jecaj. Gotovo sam sigurna da je to vrisak nekog deteta. Uvo mi je sve istančanije. Još jedan urlik, koji se završava nekakvim roptajem, tako bolnim da ustajem i stavljam ruke na uši.

„Ti krici vas toliko pogađaju?“, pita me gospodin Long.

„Ni najmanje.“

Žan Liz mi pruža čašu.

„Pij“, kaže.

Čaša u mojoj ruci podrhtava.